

ADVOKAT KASBIY MUSTAQILLIGI PRINSIPI ASOSIDA DALILLARNI TO'PLASH VA TAQDIM ETISHDA MUTLAQO ERKIN BO'LISHI

Xoliqulov Asqarjon Abdumalik o'g'li

Samarqand davlat universiteti Fuqarolik huquqiy fanlar kafedrası assistenti

Jismoniy va yuridik shaxslarga huquqi yordam ko'rsatish uchun advokatura faoliyat ko'rsatadi, advokatura faoliyati mustaqillik va qonuniylik prinsiplariga asoslanadi hamda advokatlarning faoliyatiga aralashishga yo'l qo'yilmaydi [1]. Ushbu konstitutsiyaviy kafolatlarni amaliyotga izchil tadbiiq etish maqsadida, so'nggi yillarda advokatlarning huquqlarini kengaytirish va sud protsessida taraflarning tengligini ta'minlashga qaratilgan bir qator muhim qonunlar qabul qilindi. Xususan, surishtiruv va dastlabki tergov bosqichlarida advokatning dalillarni to'plash, jinoyat ishi materiallari bilan tanishish va protsessual harakatlarda faol ishtirok etish huquqlari sezilarli darajada mustahkamlandi. Biroq, advokatlik faoliyati kafolatlari va mustaqilligini amalda ta'minlash borasida tizimli to'siqlar va qonunchilikdagi bo'shliqlar hamon saqlanib qolmoqda.

Islahotni baholashda milliy va xorijiy olimlarning yondashuvlari turlicha. Masalan, B.Salomov advokatura institutini rivojlantirishni inson huquqlarini himoya qilishning oliy mezonı deb baholab, advokatlar palatasining mustaqilligini yanada kuchaytirishni yoqlaydi. Aksincha, ba'zi tadqiqotchilar advokatlarning protsessual vakolatlari faqat qog'ozda kengayayotganini, amaliyotda esa surishtiruvchi va tergovchilar tomonidan advokatning qonuniy faoliyatiga to'sqinlik qilish holatlari davom etayotganini ta'kidlashadi. Inson huquqlari bo'yicha Yevropa sudi ham o'z qarorlarida advokatlik sirini himoya qilish va advokatning o'z mijozi bilan xoli uchrashish huquqi demokratik jamiyatda adolatli sud muhokamasining (fair trial) ajralmas qismi ekaniga alohida urg'u beradi [5].

Advokatning kasbiy mustaqilligini tahlil qilishda O'zbekiston va AQSh jinoyat-protsessual tizimlaridagi so'roq va tergov harakatlarini olib borish jarayonini qiyoslash muhim ahamiyatga ega. AQShning anglo-sakson huquqiy tizimida advokat jinoyat protsessining dastlabki bosqichidanoq to'laqonli mustaqil figura hisoblanadi. AQSh Oliy sudining Miranda v. Arizona (1966) ishi bo'yicha tarixiy qaroriga muvofiq, shaxs ushlangan ilk soniyalardan boshlab advokat ishtiroki kafolatlanadi va advokatsiz olingan har qanday ko'rsatma majburiy ravishda dalillar qatoridan chiqarib tashlanadi (fruit of the poisonous tree doktrinası) [6]. Eng muhimi, AQShda advokat tergov harakatlarida faqat kuzatuvchi emas, balki mustaqil ravishda guvohlarni so'roq qilish (cross-examination), xususiy detektivlar yordamida mustaqil surishtiruv o'tkazish va dalillar to'plash vakolatiga ega.

O'zbekiston jinoyat-protsessida esa advokatning maqomi kontinental huquq tizimiga xos bo'lib, tergov harakatlari (so'roq, yuzlashtirish, tanib olish) asosan davlat tergov organi (tergovchi, surishtiruvchi) tomonidan boshqariladi. To'g'ri, milliy qonunchiligimizda advokatga so'roq jarayonida ishtirok etish, savollar berish va bayonnomaga e'tirozlar kiritish huquqi berilgan. Biroq, AQSh tizimidan farqli o'laroq, o'zbek advokati guvohlarni majburiy

so‘roq qilish yoki jinoyat sodir bo‘lgan joyni mustaqil ko‘zdan kechirish huquqiga ega emas. Advokat so‘rovi orqali olingan ma‘lumotlarni ish hujjatlariga dalil sifatida qo‘shish masalasi hamon davlat ayblovchisi yoki tergovchining mustaqil xohish-irodasiga bog‘liq bo‘lib qolmoqda. Bu esa himoya tarafining kasbiy mustaqilligini va tizimdagi muvozanatni cheklab qo‘ymoqda.

Bizning fikrimizcha, advokatning kasbiy mustaqilligini ta‘minlashdagi asosiy muammolardan biri — so‘roq va tergov harakatlarida ayblov va himoya taraflarining tengligini ta‘minlovchi sud nazoratining sustligi hamda advokatlik so‘rovi institutining amaliy kuchsizligidir. Buni shartli ravishda "himoya tizimining cheklangan konturi" deb atash mumkin. Ushbu salbiy holat uchta asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘lmoqda: birinchidan, advokatlik so‘rovinimizda asossiz rad etganlik uchun javobgarlikning pastligi; ikkinchidan, advokat taqdim etgan dalillarni ishga qo‘shish mexanizmining faqat tergovchi ixtiyorida ekanligi; uchinchidan, advokat va mijoz o‘rtasidagi maxfiy muloqot daxlsizligining protsessual kafolatlari mukammal emasligi.

Yuqoridagi tizimli muammolardan kelib chiqib, AQSh tajribasini milliy xususiyatlarimizni inobatga olgan holda moslashtirish maqsadida quyidagi qonunchilik takliflarini ilgari suramiz:

1) Advokatning mustaqil so‘roq qilish maqomini yaratish: JPKga advokat tomonidan o‘z himoyasidagi shaxsni oqlovchi guvohlar va mutaxassislarni mustaqil ravishda (tergovchi ishtirokisiz) so‘roq qilish va ushbu so‘roq bayonnomalarini sudga to‘g‘ridan-to‘g‘ri dalil sifatida tan olinishini ta‘minlovchi norma kiritish.

2) Tergov sudyasi orqali protsessual tenglikni ta‘minlash: Agar tergovchi advokat to‘plagan oqlov dalillarini ish hujjatlariga qo‘shishni rad etsa, advokatga ushbu dalillarni Tergov sudyasi orqali jinoyat ishiga majburiy tartibda qo‘shirish huquqini qonunan kafolatlash.

3) Advokatlik siri muhofazasini AQSh modeli asosida kuchaytirish: Advokat va mijoz o‘rtasidagi har qanday maxfiy yozishma, so‘zlashuv va advokatlik dosesini tintuv qilish yoki olib qo‘yishni qonunan mutlaqo taqiqlash, ushbu qoida buzib olingan ma‘lumotlarni «zaharlangan daraxt mevasi» sifatida yuridik kuchdan mahrum etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (2023 yil 30 aprel). URL: <https://lex.uz/docs/6445145>
2. O‘zbekiston Respublikasining 2025 yil 28 yanvardagi O‘RQ-1022-son Qonuni. URL: <https://lex.uz/docs/7347837>
3. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi (eng so‘nggi tahriri). URL: <https://lex.uz/docs/111460>
4. Salomov B. Advokatura institutini rivojlantirish va kasbiy mustaqillik kafolatlari // Hayot va Qonun. 2024. №3. B. 12-15.
5. European Court of Human Rights. Case of Miranda and Others v. United Kingdom, no. 45322/10, 15 May 2018.
6. US Supreme Court. Miranda v. Arizona, 384 U.S. 436 (1966).